

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad-2017]

[Tiad], 2020, 4 (1): 154-169

**Çarlık Rusya Şarkiyatçısı Nikolay Petroviç Ostroumov (1846–1930) ve
İslam Hukuku Alanındaki Çalışmaları**

Tsarist Russian Orientalist Nikolaj Petrovich Ostroumov (1846-1930) And His
Research Works On The Islamic Law

Aiitmamam KARIEV

Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Assistant Professor, Karabuk University, Faculty of Theology
k.aytmamat@gmail.com
Orcid ID: 0000-0001-8976-3685

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 16.05.2020
Kabul Tarihi / Accepted : 23.06.2020
Yayın Tarihi / Published : 23.06.2020
Yayın Sezonu : Haziran
Pub Date Season : June

Atıf/Cite as: KARIEV, Aiitmamam . "Çarlık Rusya Şarkiyatçısı Nikolay Petroviç Ostroumov (1846–1930) ve İslam Hukuku Alanındaki Çalışmaları". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 4 / 1 (Haziran 2019): 154-169 .

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/tiad>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Çarlık Rusya Şarkiyatçısı Nikolay Petroviç Ostroumov (1846–1930) ve İslam Hukuku Alanındaki Çalışmaları

Öz

Çin ve Rusya kıskacı arasında kalan, çaresiz Orta Asya ülkelerinin asırlarca süren ilmî ve kültürel geri kalmışlığı, aslında bölgenin Çarlık Rusya tarafından işgal edilişi ile yakından ilgilidir. İşgalin ön çalışmaları da, Nikolay Petroviç Ostroumov gibi bilim adamlarının, o bölgenin kültürel araştırmalarını konu edinen, oldukça kapsamlı eserlerine dayanmaktadır. Bu nedenle biz, bu makalemizde, Ostroumov'un yaklaşık kırk senelik Taşkent tecrübesine dayanarak, daha doğrusu konuları yerinde araştırdığı görüşleri ve eserlerini araştırma konusu edindik. Özellikle, diğer bilim adamlarına nazaran işgalle ilgili daha insancıl görüşlerini, bununla birlikte genel olarak İslam dini ile ilgili özel olarak da İslam Hukuku ile ilgili kaleme almış olduğu eserlerini detaylıca inceleyerek, günümüz akademik dünyasına önemli katkıda bulunabilecek pek kıymetli bulgu ve sonuçlara ulaştık.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Çarlık Rusya, Orta Asya, İşgal, Ostroumov, Şarkiyatçı.

Tsarist Russian Orientalist Nikolaj Petrovich Ostroumov (1846-1930) And His Research Works On The Islamic Law

Abstract

The all powerless Central Asian nation's that stayed in the China's and Russian's claw and their destiny in today, actually it has been realed with Russian occupation on these regions. There are some important preparation works about occupation. That studied in these works Central Asian culture by Nicolaj Petrovich Ostroumov for example. Our aim in this scientific article it is giving so significant knowledges about Ostromov's ideas and his experienced works to the all researchers. Espessially, we focused his scrupulous ideas on the occupation as distint from another orientalists. And we have some analysis on these works, that writed by Ostroumov on the Islamic Law and Islamic Studies. Finally, we achived so meaningful results and finding, that will be contributions to the academicial society in my hope.

Keywords: Islamic Law, Tsarist Russia, Central Asia, Occupation, Ostroumov, Orientalist.

Giriş

Altın Orda'nın düşmesi Slav kabilelerinin bir araya gelmesine, kısa sürede de askerî bakımdan kendini geliştirerek, Rus Knezliği ve daha sonrasında Çarlık Rusya'nın meydana gelmesine imkan tanımıştı. Bununla birlikte, Çarlık Rusya'nın kendi haritasını oluşturmasına bir fırsat doğmuştu. Bu bölgede hakimiyet kazanmak isteyen Çarlık Rusya, Hint alt kıtasında egemenliğini kuran İngilizlerin Orta Asya'yı da istila edeceğini düşünerek, özellikle 18. yüzyıldan itibaren "Orta Asya İşgali" adlı projesini masaya yatırmıştı. Bu nedenle bölgeyi her açıdan araştırmaya çalışmışlardı. Bölgedeki taşların barındırdığı çimento oranından, bölge halkının örf-adetleri, gelenek-göreneklere, devlet yapısı, coğrafyası, jeolojisi, jeopolitik yapısı, gündelik hayat tarzı, dinî inançları vb. birçok konuda araştırmaya yönelmişlerdi.

18. asrın ikinci çeyreğinden itibaren, özellikle bölge halkının dinî inançlarını ele alan, esasen Kazan Ruhânî Akademisi'nin çoğu bilim adamları saha araştırması yapmıştır. Onların arasında, özellikle N. P. Ostroumov (ö.1930), N. İ. İlminskiy (ö.1891), G. S. Sablukov (ö.1881), P. K. Juze (ö.1942) gibi, Çarlık Rusya'nın önemli bilim adamları yer almıştır. Bunların içinden de, özellikle Orta Asya halkının dinî inançlarını ve yargı sistemini araştırma konusu edinen Nikolay Petroviç Ostroumov'un yeri ayrıdır. Hayatının yaklaşık kırk yılını Taşkent şehrinde geçiren Ostroumov, adeta ömrünü o bölgenin dinî inançlarını ve yargı sistemini araştırmaya adanmıştır. Kendisi bu araştırmalarını gerçekleştirirken her konuya bir şarkiyatçı olarak yaklaşmıştır. Zira, o hem misyoner hem İslam diniyle ilgili araştırmalar yapan, tecrübeli bir şarkiyatçı olmuştur.

Biz, bu makalemizde, henüz üzerinde akademik çalışmaların yapılmadığı Ostroumov'un, özellikle İslam dini ve İslam Hukuku ile ilgili dile getirdiği görüşlerini ve eserlerini ele alacağız. Bununla beraber, konunun zor olmasına rağmen, müellifin Orta Asya işgalinin silaha değil, kültüre dayalı bir şekilde gerçekleştirilmesi konusundaki önemli rolünü de araştırma konusu edineceğiz.

1. N. P. Ostroumov'un Hayatı, Eğitimi, İdarî Görevleri

1.1. Hayatı ve Eğitimi

Nikolay Petroviç Ostroumov, 2 Kasım 1846 senesinde günümüz Rusya'sının 1636 senesinde kurulan Tambov Gubernisine (vilayet) bağlı Elatin Uezdinin (ilçesi) Sasov köyünde, hem varlıklı hem dindar bir başrahibin oğlu olarak doğmuştur.¹ 1860-1866 seneleri arasında Tambov Ruhânî Okulu'nu tamamlayan Ostroumov, aynı alanda 1866-1870 yılları arasında Kazan Ruhânî

¹ Gusterin Pavel Vyaçeslavoviç, "Russkoyazıçnaya Koranistika Dosovetskogo Perioda", Voprosı İstorii, 5/2015, 160-166.

Akademisi'ndeki eğitimini de tamamlamıştır.² Kendisinin araştırmacı ruhuyla kısa sürede birçok şarkiyatçının dikkatini celb etmiş, hatta onların arasında otorite sahibi olmayı başarmıştır. Bundan dolayı, aynı akademinin "Müslümanlara Karşı Misyonerlik Dersleri" başkanı seçilmiştir. Mezkur akademide 1870-1877 seneleri boyunca, bu bölümde başkanlığını sürdürmüştür. Bu zaman zarfı içerisinde, kendisinden önceki çalışmaları da esas alarak, kendisinin misyonerlik alandaki teorik bilgileriyle birleştirmiştir. Taşkent'te kaldığı zaman içerisinde Çarlık Rusya tarafınca verilen idarî görevleri üzerinden, kültüre dayalı kendi projesini Orta Asya halkı üzerinde tatbik etmiştir. Bütün ömrünü İslam ve Hristiyanlık için adayan Ostroumov, 17 Kasım 1930 yılında Taşkent şehrinde vefat etmiştir. Halihazırda kendisinin köşkü ve orada bulunan mezarı müze olarak kullanılmaktadır.³

1.2. İdarî Görevleri

Ostroumov, aslında Çarlık Rusya'nın Orta Asya'daki gören gözü, duyan kulağı, derinden yaralayan kılıcı, acıtmadan öldüren silahı, kendi alanında en başarılı misyoneriydi. Ostroumov'un hayatı renkli bir idarî görevlerle boyanmıştı, adeta. Ostroumov, yukarıda zikrettiğimiz gibi, 1870-1877 seneleri arasında Kazan Ruhanî Akademisi'nin "Müslümanlara Karşı Misyonerlik Dersleri" bölümünün bölüm başkanlığını üstlenerek, kısa bir sürede birçok ilmi çalışmalar kaleme almıştı. Ostroumov'u diğer şarkiyatçılardan ayırt eden özelliği, onun idareye yakın olması, hatta idarenin talimatı ile özel konular üzerine araştırmalar yapmasıydı. Bu nedenle, Ostroumov 1877 yılında Çarlık Rusya hakimiyeti altına alınan Taşkent şehrine, üstlendiği eski vazifesini bırakarak ailesi ile birlikte yola çıkmıştır. Orta Asya halkı üzerindeki araştırmalarını bizzat birinci el kaynaklara dayandıran Ostroumov, bölgenin idarecileri tarafından 1879 senesinde "Taşkent Rus Okullarının" şefi olarak seçilmiştir. Buradaki sistemi başarılı bir şekilde kurmaya muvaffak olan Ostroumov, aynı sene içerisinde "Taşkent Rus Okullarının" müdürü olarak terfi ettirilmiştir.⁴

Çarlık Rusya'nın Orta Asya'yı işgali sürecindeki temel mekanizması bir parça demir (madalyon) ve makam-mevkiler üzerine kurulmuştur. Bunu Ostroumov'un idarî vazifelerindeki hızlı yükselişinde de görmemiz mümkündür. Aynı şekilde, Ostroumov 1889 yılında bölgedeki bütün "Çarlık Rusya Erkek Okullarının" müdürü, bununla birlikte Orta Asya'daki "Rus Eğitim Öncüleri"nin önder okutmanı olarak da görev yapmıştır. Rus kültürünü Orta

² L. M. Fayzrahmanov, "N. P. Ostroumov – Missioner i İslamoved", İstoriya, İzvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta, 4/1, 2008, 46.

³ Gusterin, "Russkoyazıçnaya Koranistika Dosovetskogo Perioda", 160-166.

⁴ Fayzrahmanov, "N. P. Ostroumov – Missioner i İslamoved", 146.

Asya halkına aşılama ve özendirme konusunda Türkistan Tüzem Gazetesi büyük önem taşıyordu. Bu öneme binaen gazetenin başına getirilen Ostroumov, 1883-1917 seneleri arasında da, Türkistan Tüzem Gazetesi'nin genel redaktörü olarak görev yapmıştır.⁵

2. Çarlık Rusya'nın Orta Asya Müslümanlarını Tanımada Ostroumov'un Eserlerinin Önemi

Balhaş Gölü'nden Kırım'a kadar uzanan, orta asrın süper gücü Altın Orda'nın yıkılmasıyla tarih sahnesine çıkmaya başlayan, daha doğrusu Rus Irmağı etrafında bir araya gelen 19 Slav kabilesi, önce kendi etrafındaki küçük bölgeleri ele geçirmeye başlamıştır. Sürekli genişleme politikası izleyerek, daha sonraki dönemlerde Avrupa'ya doğru işgal sürecini başlatan Çarlık Rusya, kendisinin bu yöndeki bütün çalışmalarının karşılığını bulamayınca,⁶ tüm bu işgal sürecinin rotasını Orta Asya'ya doğru çevirmiştir. Makalemizin giriş kısmında da değindiğimiz gibi bu işgalin ön çalışmaları, daha öncesinden birçok şarkiyatçı bilim adamları tarafından yapılmıştır. Daha doğrusu, işgal sürecinin lojistik desteği, dönemin Çarlık Rusya bilim adamları tarafından yapılmıştır. Bunun en bariz örneğini, Çarlık Rusya Hükümeti'nin 1852 senesinden önce, işgali kolaylaştırma ve bölge hakkında bilgiler toplama amacıyla, özel bir bilim adamları heyetini Orta Asya (Hokand Hanlığı) topraklarına yollamasında görmek mümkündür. Bu heyet 16 kişiden teşkil edilmiş, aralarında coğrafyacı, jeolog, etnograf, şarkiyatçı, tarihçi, hukukçu yer almıştır.⁷

Ostroumov'un Müslümanlarla ilgili kaleme aldığı bütün eserleri, genelde dünya Müslümanlarını özelde Orta Asya müslümanlarını yakından tanımayı konu edinmiştir. Onun eserleri; *Kur'an*, *Arabistan*, *Hiz. İsa*, *Kutsal Ruh*, *Mânevî Algı*, *Ramazan*, *Şerî Yasaların Kaynağı Olarak Kur'an*, *Ebu Hanife Mezhebine Göre Şariat*, *İslam Dini Araştırmalarına Giriş* gibi konular altında, genel olarak Çarlık Rusya halkının Müslüman toplumu hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamıştır.⁸ Ayrıca, özel olarak da, Orta Asya Müslümanlarını konu edinen "Sartlar: Etnografik Materyaller" adlı eseri, özellikle işgalin silahla değil, önce bölge halkının İslam medeniyetini ortadan kaldırıp, yerine Rus kültürünü ikame

⁵ Fayzrahmanov, "N. P. Ostroumov – Missioner i İslamoved", 146.

⁶ Çarlık Rusya'nın genelde tüm dünyaya, özelde Avrupa'ya yönelik yayılcılık/işgal politikasını en detaylı şekilde elen alan, Anatoliy Fomenko ile Gleb Nosovskiy'in *İmperiya: Slavyanskoe Zavoevanie Mira – Evropa, Kitay, Yaponiya: Rus Kak Srednevekovaya Metropologiya Velikoy İmperii* adlı eserini okumakta fayda var. Bu eser, 745 sayfalık hacimli bir eser olup, 2012 senesinde M. Astrel yayınevinde Moskova'da basılmıştır.

⁷ Hamid Ziyaev, *Türkistan'da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele*, Çev., A. Çelikbay, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007, 84; Hayit Baymırza, *Türkistan Rusya İle Çin Arasında*, İstanbul: OtağYayınevi, 1975, 65.

⁸ Bu konuda daha detaylı bilgiler için bk. O. S. Sumarokova, "İslamskoe Verouçenie v Trudah Rossiyskih İsledovateley XIX Stoletiya", *Uçenie Zapiski: Elektronnyy Nauçniy Jurnal Kurskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 3-5/2015, 297-306.

etmekle gerçekleşeceğini altını çizmiştir. Müellif bu eserinde, Orta Asya halkının bütün yönleriyle hayat tarzını detaylı bir şekilde ortaya koymuştur. Ostroumov'un bir başka eseri de "Orta Asya Halkının Eğitim Tarihi" adlı eseri olmuştur. Müellif, bu eserinde ise Orta Asya Müslümanlarının eğitimi üzerinde bazı mülahazalarda bulunmuştur.⁹ Daha sonraki dönemlerde "XIX- XX.yy. Rusya'da Müslüman Eğitim Faaliyetleri Tarihi" adlı eserinde, Çarlık Rusya'nın Orta Asya halkının işte bu eğitim kültürünü değişikliğe uğratacak, özellikle kültürel çalışmalar yapması gerektiğini dile getirmiştir. Bütün bu nedenlerle, Çarlık Rusya'nın Orta Asya'yı işgalinde silaha dayanan geçici bir işgale değil, aslında işgalin özendirilen bir Rus kültürü ile gerçekleştirmenin, senelerce mevcudiyeti hüküm sürecek sonuçlar doğuracağını dile getirmiştir.¹⁰

3. İşgal Projesine Yön Vermesi ve Orta Asya Şarkiyatçıları Ekolünün Teşekkülü Konusunda Ostroumov'un Yeri

Orta Asya işgali projesi konusunda, özellikle Çarlık Rusya Hükümeti tarihinde, kısaca 1682-1725 seneleri arası yaşamış, kendi hayatında "Her zaman tam rota ileri!" şeklindeki anlayışı kendisine ilke edinen Petr I'in yeri önemlidir. Zira, o imparator olması hasebiyle, işgalin bütün perde arkası lojistik hazırlıklarını tamamladıktan sonra, kendisi resmî bir şekilde işgal sürecini başlatmıştır. Kendisinin; "Doğu ile kurulacak iletişimde Kazakistan kilit ve kapı mahiyetindedir. Bundan dolayı milyonlar harcansa bile Kazakistan'ı ele geçirmek, eğer bu imkansız ise en azından orda Rusya söz sahibi konumuna getirilmelidir",¹¹ yine "Orta Asya'nın yegane varisi – Çardır. Yeryüzünde hiçbir kuvvet, bu mirasa hak iddia edilmesine mâni olamaz"¹² şeklindeki sözleri, yukarıda sözünü ettiğimiz işgal ile ilgili fikirlerini net bir şekilde özetlemektedir. Aynı şekilde, Sibiryaya Komutanı G. Gosfarun'un 1858 senesinde İmparator Aleksandr II'ye; "Biz en başta Yayık Nehri'nden gelen Kazakları kendi tarafımıza çekmeliyiz. Aynı şekilde Kırgızlar ile da anlaşmamız lazım. Ondan sonra her ikisindeki Hokand Hanlığı'na olan nefret hislerini beslemeliyiz"¹³

⁹ Orta Asya ülkelerinin eğitim geleneği, özellikle de medreseler konusunda Hokand, Semerkant, Merginan, Taşkent, Oş vb. büyük şehirlerdeki medreselerin sayısı, medreselerde takip edilen eğitim sistemi, medreselerde okutulan ders kitapları, bununla birlikte eğitimin ilk basamağı olarak mektepler, sadece Kur'an-ı Kerim'in ezberlenmesi ve tecvitle okunmasını konu edinen kârihâneler, daha çok tasavvufî eğitim üzerine çalışan hangâhlar, ders halkalarına kucak açan camiler vb. eğitim müesseseleri konusundaki detaylı bilgiler için bk. Aitmatov KARIEV, "Hokand Hanlığı'nın Eğitim Geleneği ve Medreseler", Diyanet İlmî Dergisi, 54/2018, 149-166.

¹⁰ Fayzrahmanov, "N. P. Ostroumov – Missioner i İslamoved", 147.

¹¹ Macit Hasanî, *Yurt Boynidagi Kiliç Yoki İstilo*, Taşkent: Adolat, 1997, 39; G. M. Yemelinova, *Russia and Islam-A Historical Survey*, England: Palgrave Macmillan, 2002, 5; Nahide Şimşir, *Rus Devleti Tarihi*, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2010, 133-135.

¹² Hayit, *Türkistan Rusya İle Çin Arasında*, 64.

¹³ Hasanî, *Yurt Boynidagi Kiliç Yoki İstilo*, 40.

şeklinde, Orta Asya işgali konusunda daha çok kurnazca taktikler kullanılması gerektiğini dile getirmiştir.

Saray'a göre ise bu işgalin sebeplerinden biri de, Kalmıkların sürekli Kazak halkına saldırımları¹⁴ şeklinde ileri sürülürken, Romanovskiy'e göre Rusları Orta Asya'ya zorunlu olarak gitmesini gerekli kılan sebeplerden biri de, Kazak cüzlerinin (kabileler) içinde cereyan eden kabile kavgaları¹⁵ şeklinde ileri sürülmüştür. Hatta, Hayit ve Gömeç'e göre bunu Kazak halkı kendileri istemişti.¹⁶ Trenteev ve Gorçakov'a göre de, Orta Asya işgalini gerekli kılan sebeplerden biri "Barbarlara medeniyet götürme" adı altındaki bir politika olmuştur.¹⁷ Romanovskiy'in dile getirdiği Rus tüccarlarının %10 gibi ağır gümrük vergisi,¹⁸ biraz daha kabul edilebilir gerekçe olarak düşünülürken, yukarıdaki sebeplerin de kabul edilmesi mümkün değildir. Cengiz Han istilası öncesi adeta İslamî ilimlere beşiklik eden, mâzisi çok eski zamanlara dayanan İslam medeniyetini hiçe sayan, şarkiyatçı Skobelev ve Trenteev'in "Hiçbir kanundan anlamayıp, sadece görünür güçten anlayan ilkel yerliler, sürekli olarak Rus sınırlarına tecavüz etmişlerdir. Rus tebaasına ait insanları kaçırap, onları Orta Asya pazarlarında köle olarak satmışlardır"¹⁹ şeklindeki, esasında pek yersiz bir iddia da ortaya atılmıştır.

Ancak, sözü edilen durumun aksine, vicdanlı bir şekilde olayı değerlendiren bazı bilim adamları da olmuştur. Bunlardan biri de, Rus tarihçisi N. N. Veselovskiy'dir. Onun; "Biz Türkistan'a medeniyet getirdiğimizi zannederiz. İşgal ettiğimiz bu halka istikrar ve güven verdik diye düşünürüz. Ama bunlarda da insanlık duygusu vardır. Müslümanların halini anlayışla karşılamamız gerekir. Siyasî soykırım ağırdır. Millî soykırım ise bundan daha ağırdır. Bizim hükümetimizin yetkisi altındaki Müslümanlar aynı durumu yaşamaktadırlar. Bu yüzden, ileriki zamanlarda millî menşeli bir isyan gerçekleşirse şaşırılmamak gerekir. Bu vasıftaki millî menfaatler vardır

¹⁴ Saray, Kazakların Timurlular Devleti'nin yıkılması sonucunda Kalmıklardan doğacak tehlikeler karşısında üçe ayrıldığını ve bu ayrışmanın işgalciler için birer fırsat olduğunu belirtmiştir. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Saray, Mehmet, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996, 87.

¹⁵ M. Romanovskiy, *Notes on The Central Asian Question*, Calcuta: Office of Superintendent of Government Printing, 1870, 4.

¹⁶ Baymırza Hayit, *Türkistan Devletleri Millî Mücadeleleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, 53; Gömeç, Sadettin, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, İstanbul: y.y., 2003, 73.

¹⁷ Romanovskiy, *Notes on The Central Asian Question*, 2; Hasanî, Macit, *Yurt Boynudagi Kiliç Yoki İstilo*, 44.

¹⁸ Mehmet Yetişgin, "Türkistan'da Rus İşgalleri ve Bu İşgallerin Üzerine Farklı Yaklaşımlar", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16/2006, 553.

¹⁹ Mehmet Saray, *The Russian, British, Chinese and Ottoman Rivalry in Turkestan*, Ankara: Turkish Historical Society Printing House, 2003, 16; *Rus İşgali Sürecinde Osmanlı Devleti İle Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasî Münasebetler (1775-1875)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994, 67-68; M. A. Trenteev, *Russia and England in Central Asia*, Calcutta: The Department Pres, 1876, 153-154.

ki, onlar ileride bu tür isyanlara sebep olacaktır”²⁰ şeklindeki reel bir tespiti, bizim de onun bu tespitine tarafsız bir şekilde yaklaşmamızı sağlamaktadır.

Yukarıda zikrettiğimiz Çarlık Rusya Hükümeti’ne bağlı bilim adamlarına nazaran, daha gerçekçi bir ilim adamı da, sözünü etmekte olduğumuz Nikolay Petroviç Ostroumov olmuştur. Kendisinin kaleme almış olduğu eserlerinde, özellikle Orta Asya’da Çarlık Rusya’nın silaha dayalı izlediği politika eleştirilmiş, aslında işgalin daha ılımlı bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur. İşgal sürecinde Çarlık Rusya’nın Orta Asya ile olan temasında, Ostroumov’un görüşüne göre bölge halkına Rus kültürünü özendirmekle gerçekleşeceği yönünde idi. Kendisinin bu görüşünü N. S. Goltsin de “Biz Orta Asya’ya Rus kültürünü götürmeliyiz. Ancak, onlara provoslav inançlarını dayatmamalıyız” şeklindeki sözü desteklemiştir.²¹ Çarlık Rusya’nın Orta Asya halkı üzerindeki “Bir dil, bir din, bir kültür” prensipli, esasında bu baskıcı tavrı, Ostroumov tarafından eleştirmiştir. Ostroumov bu prensibin, aslında “Bir kültür, bir dil, bir din” şeklinde düzelterek, böylece silah ve kan akıtma yoluyla değil, Rus kültürünü özendirme yoluyla işgalin daha medeniyetli bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Hatta, 1910 senesindeki İmparator sarayındaki konuşmasında, silaha dayatılan, kan ve göz yaşı üzerine inşa edilen işgal projesinin son zamanlarda ters tepki verdiğini, böylelikle bölgedeki Rus hakimiyetinin gün geçtikçe zayıfladığını, bunun karşılığında da Müslümanların birlik içinde olup, her geçen gün güç kazandıklarını dile getirmiştir.²²

Bu açıdan Ostroumov’un kaleme aldığı ve temelde işlemeye çalıştığı tezleri, aslında Orta Asya işgalinin soykırımla gerçekleştirilemeyeceğini vurgulamıştır. Yukarıda zikrettiğimiz gibi Bartold (ö.1930), Fligin (d.1950-) vb. birçok bilim adamının da bu düşünce mektebinin devam ettirmesi,²³ aslında dolaylı olarak Ostroumov’un bölgeyle ilgilenen şarkiyatçılar ekolünün teşekkül etmesini sağladığını ifade etmektedir. Kraçkoviskiy bu durumu, kendi eserinde; “Bolşevikler Devrimi’ne kadarki zaman sürecinde, bütün Orta Asya şarkiyatçı ekolünü temsil eden, şarkiyatçı N. P. Ostroumov olmuştur”²⁴ şeklinde özetlemektedir. Bu otoritesinden ötürü kendisine haklılık payı veren Orta Asya genel valisi Von Kaufman, işgalin son aşamalarında Ostroumov’un çizmeye

²⁰ Hasanî, Macit, *Yurt Boynidagi Kiliç Yoki İstilo*, 44.

²¹ Vadim Volkov, “Missionerstvo i Gosudarstvenno-Religioznye Otnoşeniya v Turkestane”, *İstoriya*, 5/2009, 204.

²² Fayzrahmanov, “N. P. Ostroumov – Missioner i İslamoved”, 147-148.

²³ Konuyla ilgili detaylı bilgi edinmek için bk. Fligin, Yu., *Moy Prosveşennyi Drug Ostroumov*, Taşkent: Vostok Svışe, 8. Baskı, 2004. Yine bk. Vasiliy Vladimiroviç Bartold, *N. P. Ostroumov, İslamovedenie*, S. Petersburg: ZVORAO, 1904.

²⁴ İgnatıy Yulianoviç Kraçkoviskiy, *İzbrannie Soçineniya*, Moskva-Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1958, 5/132.

çalıştığı yol haritasını esas almış, daha sonraki politik adımlarını buna göre atmış, bu anlamda başarılı da olmuştur.²⁵ Buradan hareketle, 1917 senesinde son bulan Çarlık Rusya Hükümeti'nin 1924 yılında SSCB şeklinde değiştirilmesine ve 1990 senesinde dağılmasına rağmen, hâla Orta Asya'da asırlara uzanan Rus medeniyetinin/etkisinin hüküm sürdüğü söylenebilir.

4. Ostroumov'un İslam Adına Kaleme Almış Olduğu Eserleri

Bu konu altında, müellifin İslam dini adına kaleme aldığı eserler üzerinde kısaca duracak, esasen fıkıh üzerine kaleme aldığı bir sonraki konu altında yer alan eserlere yoğunlaşacağız. Misyoner ve şarkiyatçı Ostroumov, 1870 senesinde Kazan Ruhanî Akademisi'nde kendisinin ilk "Peygamberler Hakkındaki İslam Doktrinine Eleştirel Bir Analiz"²⁶ adlı eserini yazmıştır. Müellif, bu eserinde İslam dininin diğer dinlerin peygamberleri hakkındaki görüşlerini eleştirel açıdan ele almıştır. Ertesi yılı (1871-Haziran) "Tanrı'nın Oğlu İsa Hakkında İslam Araştırmaları",²⁷ aynı senede (1871-Ağustos) "Kıyametteki Ahiret Hayatı Hakkında İslam Araştırmaları",²⁸ ardından 1872 senesinde de "İslam Dinindeki Kutsal Ruh ve Teslis İnancı"²⁹ isimli eserlerini kaleme almıştır. Aynı şekilde, 1872 senesinde, yine "Ruhânî Hayat Hakkındaki İslam Araştırmaları"³⁰ adlı eserini de bastırılmıştır.

Yukarıdaki eserlerini yayınladıktan sonra Ostroumov, 1877 yılında "Ramazan Ayındaki Oruç"³¹ adlı eserini kaleme alarak, eserinde Müslümanların Ramazan ayındaki oruç tutma felsefesini anlatmaya çalışmıştır. Ardından 1883 senesinde "Kur'an Nasıl Bir Kitaptır?"³² adlı eserini telif etmiştir. Aynı eser 1883 senesinde Taşkent'te basılmıştır. Müellif, bu eserinde genel olarak, Kur'an-ı Kerim'in karakteristik özellikleri üzerinde durmaya çalışmıştır. Aynı konuları daha derinlemesine işleyen Ostroumov, 1891 yılında da "Arabistan ve Kur'an"³³ adlı

²⁵ Bu konuda, Türkistan Genel Valisi Von Kaufman'ı her yönüyle anlatan, yine Ostroumov olmuştur. Kaufman'ın bölgedeki izlediği politika hakkında detaylı bilgi için bk. N. P. Ostroumov, *Von Kaufman – Ustroitel Turkestanskogo Kraya: Liçnie Vospominaniya N. Ostroumova (1877-1881)*, Taşkent: Tipo-Lit. F. G. Kamenskih, 1899.

²⁶ Müellifin bu eseri, Kazan Üniversitesi yayınlarından basılmak üzere, hacimli bir şekilde 286 sayfa olarak, daha 1874 yılında basılmıştır.

²⁷ Bu eser, 1871 (Haziran) senesinde, Pravoslavnyy Sobesednik dergisinde yayınlanmıştır.

²⁸ Müellifin bu eseri de, Pravoslavnyy Sobesednik dergisinde, 1871 (Ağustos) yılında neşredilmiştir.

²⁹ Bu eserin nereden yayımlandığına dair bilgiye sahip değiliz. Dolayısıyla sadece 1872 senesinde yayımlandığını dile getirmekle yetineceğiz.

³⁰ Müellifin bu eseri, Pravoslavnyy Sobesednik dergisinde, 1872 (Haziran) yılında yayınlanmıştır.

³¹ Müellifin bu eseri ise 1877 senesinde, Kazan'daki Kokovin yayınevinde, sadece 174 sayfa olarak basılmıştır. Eserde fıkıhtan ziyade psikolojik konulara yer verilmiştir.

³² Taşkent şehrinde 1883 senesinde yayınlanan bu eser, Ö. V. Bazilevskiy yayınevinde basılmıştır, tam olarak 156 sayfadan oluşmaktadır.

³³ Bu eserin birinci baskısı 1883 yılında Taşkent şehrindeki Ö. V. Bazilevskiy matbaasında 156 sayfa olarak basılmıştır. Sonraki baskısı, Çarlık Rusya İmparatorluğu Üniversitesi yayınlarında, 1899 senesinde 273 sayfa şeklinde, gözden geçirilerek yeniden bastırılmıştır.

kitabını yazmıştır. Bu eseri de 1891 yılında Kazan’da basılmıştır. Müellif bu eserinde Kur’ân-ı Kerim’in nuzûlünde Arabistan’ın önemi üzerine, bir de Arabistan’ın tarih sahifesine girmesinde Kur’ân-ı Kerim’in önemi üzerine durmuştur. Ardından 1892 (Ocak) senesinde de “Kazan Ruhanî Akademisi’nin Müslümanlara Karşı Misyonerlik Çalışmaları”³⁴ adlı hatıralarını yayınlamıştır.

Ostroumov kendi eserlerini yazmaya devam ederken 1900 senesinde, Taşkent şehrindeki askerî okullarda “Doğu Dinleri Araştırmaları” bölümü açılmıştır. Buraya da konuşmacı olarak davet edilen Ostroumov, burada İslam dini üzerine konuşmalar ve araştırmalar yapmıştır. Sonuç olarak, 1910 yılında kendisinin “İslam Dini Araştırmaları: Arabistan – İslam’ın Beşiğidir”³⁵ adlı derlemesi Taşkent’te neşredilmiştir. Aslında, müellifin bu eserinden bir önceki eseri, konumuz açısından son derece önemlidir. O eseri de “Müslüman (İslam) Yargı Sistemi”³⁶ şeklinde isimlendirilmiştir. Aynı şekilde, 1910-1914 seneleri arasında da, “Müslümanların Şerî Yasaları: Kur’ân”,³⁷ “Ebu Hanife Mezhebine Göre Şeriat”,³⁸ “Kur’ân-ı Kerim’in Dogmaları”,³⁹ “İslam Dini Araştırmalarına Giriş”⁴⁰ adlı eserleri, yine peyderpey Taşkent şehrinde neşredilmiştir.

Ostroumov’un diğer eserlerinden biri de “Sartlar: Etnografik Materyaller”⁴¹ adlı eseri olmuştur. Aslında, bu eser Taşkent şehrinde 1896 senesinde neşredilmiş, özellikle, bölgedeki yerleşik hayat tarzını benimseyen, Fergana bölgesi hakkında çok kıymetli bilgiler vermektedir. Hususî olarak, bu eserde örf-adetler ve idarî yapı, idarî kurumların yapısal ve işlevsel yapısı, gündelik hayat vb. gibi bilgileri görmek mümkündür.

³⁴ Ostroumov’un bu eseri, Pravoslavnyy Sobesednik dergisinde, 1892 yılında yayınlamıştır.

³⁵ Bu eser 1910 senesinde Taşkent şehrinde basılmıştır. Kitap 231 sayfadan oluşmaktadır.

³⁶ Aslında, Ostroumov’un bu eseri 1909 yılında Turkestanskikh Vedomostey gazetesinde yayınlanan makalesinin, Türkistan Genel Valisi’nin emri ile genişletilerek, 1909 senesinde 83 sayfa şeklinde kitap olarak basıldığı halidir. Ayrıca, bu eser bölgenin yargı sistemini anlamada büyük bir öneme sahip olmuştur. Müellifin bu eseri, fıkıhla yakından ilgili olduğu için ileriki konularda, özellikle detaylı bir şekilde üzerinde durulacaktır.

³⁷ Müellifin bu eserin bir nüshasında 1912 senesinde basıldığının haricinde kitabın nerede basıldığı konusunda net bilgiye sahip değiliz. Ancak, aynı eserin Taşkent baskısının 1916 senesinde neşredildiği bilgisini de, Kur’ân Dogmaları eserinin sonundaki bilgilerde görmek mümkündür. Bu eserin yasalarla ilişkilendirilerek isimlendirilmesine rağmen, aslında eserde genel olarak Kur’ân-ı Kerim’in yazılışı, Hz. Osman mushafı, el yazmaları, tercüme vb. temel bilgiler vermiştir. Detaylı bilgi için bk. N. P. Ostroumov, *İslamovedenie: Koran-Religiozno-Zakonadatelny Kodeks Musulman*, y.y., 1912.

³⁸ Müellifin bu eseri, 1912 senesinde Taşkent şehrindeki Genel Valiliğin “Turkestanskikh Vedomostey” yayınevinde, hacimli bir şekilde 237 sayfa olarak neşredilmiştir. Müellifin bu eseri fıkıhla ilgili olması açısından ileri konularımızda detaylı bir şekilde üzerinde durulacak, eserin tanıtımı ve değerlendirilmesi tarafımızca yapılacaktır.

³⁹ Bu eserin 1915 tarihli ilk baskısı Taşkent şehrinde 202 sayfa olarak basılmıştır. Aynı eserin yoğun talepten dolayı ikinci baskısı söz konusu olmuştur. İkinci baskısı da 1916 yılında Moskova şehrinde yayınlamıştır.

⁴⁰ Ostroumov’un bu eseri, 1914 senesinde Taşkent şehrinde, hacimli bir şekilde 216 sayfa olarak basılmıştır.

⁴¹ Bu eser, 1896 senesinde, Taşkent şehrindeki G. B. Kamenskiy matbaasından, tam olarak 286 sayfa şeklinde basılmıştır.

Son olarak Ostroumov, 1899 senesinde Taşkent şehrinde basılan, Orta Asya halkının eğitim tarihini konu edinen “Orta Asya Halkının Eğitim Tarihi”⁴² adlı eserini kaleme almıştır. Kısaca, müellif bu eserde, Orta Asya halkının geçmişte çok eski zamanlara dayanan eğitim sisteminden bahsetmiştir. Ayrıca, sadece Ostroumov’u konu edinen bilim adamlarının da, kendisi hakkındaki kaleme aldıkları eserlerini zikretmemiz yerinde olacaktır. Onlardan biri Fligin, Yu (d.1950-) “Benim Adanmış Dostum Ostroumov”⁴³ adlı eserini kaleme alarak, daha düne kadar okuyucu kitlesi çok olduğundan, 2004 senesinde sekizinci baskısı Taşkent şehrinde yeniden basılmıştır. Ostroumov’u “Hiç şüphesiz, İslam dininin ve tarihinin en bilgili uzmanı”⁴⁴ şeklinde tavsif eden bir diğer bilim adamı da V.V. Bartold (ö.1930) olmuştur. O da kitabının ismini “N. P. Ostroumov: İslam Araştırmaları”⁴⁵ şeklinde isimlendirmiş, aynı eserini 1904 yılında da bastırılmıştır.

5. Ostroumov’un İslam Hukuku Alanındaki Eserleri

5.1. Ebu Hanife Mezhebine Göre Şariat

Orta Asya bölgesinin hukuk sistemini derinlemesine inceleyen Ostroumov, bölgedeki hukuk sistemini araştırırken, pek doğal olarak bölgenin Hanefilik hukuk sistemi ile karşı karşıya kalmıştır. Bunun neticesinde, sarf ettiği çabalarının neticesi olarak Ostroumov, daha 1912 yılında Taşkent şehrinde basılmış olan “İslam Araştırmaları: Ebu Hanife Mezhebine Göre Şariat/İslamovedenie: Şariat po škole (mazhabu) Abu Hanifi” adlı eserini telif etmiştir. Bu eseri hacimli bir eser olup 237 sayfadan oluşmaktadır. Eserinde, ilk başta Hanefi mezhebindeki fūrû-ı fıkıh literatürü üzerine duran müellif, daha sonrasında İmam Ebu Hanife’yi bütün yönleriyle tanıtmaya çalışmıştır. Hemen ardından onun talebeleri olan İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed, İmam Zufer hakkında bilgi vermiştir. Daha sonrasında da, diğer mezheplerin imamları olan İmam Malik, İmam Şafiî, İmam Ahmed b. Hanbel hakkında da kısa bilgiler sunmuştur.⁴⁶

Giriş mahiyetindeki yukarıdaki bilgileri paylaşan Ostroumov, sonrasında dört mezhebin yargı sistemini kısaca özetlemeye çalışmıştır. Bunun ardından, üzerinde durmak istediği asıl konuya gelerek, Hanefî mezhebindeki yargı sistemini incelemeye konulmuştur. Gündelik hayattaki problemlerin çözüm mercii olarak karşısında şerî mahkemeleri bulan Ostroumov, aslında şerî

⁴² Müellifin bu eserinin, aslında Narodnogo Prosveşenie dergisinde, 1906 senesinde S. Petersburg’da, adını bilemediğimiz bir dergide 48 sayfa olarak, makale şeklinde yayımlandığını biliyoruz.

⁴³ Elimizde bu eserin üçüncü baskısı var. Bu baskının Taşkent şehrindeki Vostok yayınevinden 2004 senesinde basıldığı bilgisi yer almaktadır.

⁴⁴ Fayzrahmanov, “N. P. Ostroumov – Missioner i İslamoved”, 149.

⁴⁵ Bartold’un bu eseri S. Petersburg’da 1904 yılında ZVOPAO yayımlarından basılmıştır.

⁴⁶ N. P. Ostroumov, *İslamovedenie: Şariat po škole (mazhabu) Abu Hanifi*, Taşkent: Tipografiya pri Kantselyarii Turkestanskago General-Gubernatora, 1912, 74-85, 86-93, 94-102.

mahkemeleri fikhın güncel boyutu olduğunu dile getirmiştir. Bundan dolayı, şerî mahkemelerdeki kâdılık şartlarını dile getiren müellif, sonrasında dava sürecinin nasıl işlediğini anlatmış, özellikle bu süreçte şahitler ile yeminin üzerinde durmuş, en sonunda da meselenin nasıl bir şekilde hükme bağlandığını dile getirmiştir.⁴⁷ Çalışmalarını birinci elden kaynak sayılan Taşkent şerî mahkemesinde kayda geçirilen sicillere dayandıran Ostroumov, yöntem olarak önce sicillerin açıklanmalı tercümesini vermiş, sonrasında eski Türkîce dediğimiz bölge dilinde yazılan orijinal metne yer vermiştir.⁴⁸ Ostroumov'un araştırma konusu edindiği dokümanlar, esasında şerî mahkemede ki siciller olduğundan, pek doğal olarak Aile Hukuku ve Eşya Hukuku ağırlıklı meselelerden oluşmaktadır. Özellikle, eserde ailedeki karı-koca hukukları, mehir, talak, anne-babanın evladı üzerindeki hakları, hibe, alış-veriş, şirketler vb. konular ön plana çıkmaktadır.⁴⁹ Ostroumov bu eserinde, aslında Orta Asya'daki Hanefi mezhebinin nasıl bir hukukî yapıya sahip olduğunu, pey kıymetli siciller esasında anlatmaya çalışmış, böylelikle kendisinin ilk baştaki amacını en iyi şekilde gerçekleştirmiştir.

5.2. Müslüman (İslam) Yargı Sistemi

İslam yargı sistemi üzerine ister Müslümanlar ister şarkiyatçılar tarafından olsun çok fazla ilmî çalışmalar kaleme alınmıştır. Ostroumov'un "Musulmaskoe Zakonovedenie/Müslüman (İslam) Yargı Sistemi" adıyla, daha erken dönemler diyebileceğimiz 1909 senesinde, Taşkent şehrinde 82 sayfa olarak bastırıldığı bu eseri de, yukarıda zikrettiğimiz ilmî çalışmalardan biridir. Müellifin bu eserinin en temel özelliği, İslam yargı sistemini tarihî süreç içerisinde nasıl geliştiğini, insanlık (hukuk) tarihinde önemli yeri olduğunu, özellikle diğer hukuk sistemlerinden hangi yönleriyle farklı olduğu ortaya koyabilmektedir. Ona göre, İslam yargı sistemi Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından tesis edilmiş, sahabe ve tabiinler bunu devam ettirmiştir. Mezhep imamları da, kendi usul ve metotlarına göre, yargı konusunda belli bir sistem üretmiştir. Aynı mezhebi tutunmalarına rağmen, bazen mezhepteki bu sistemin örneğin Kûfe ve Semerkant okulu şeklinde, kendi içinde ekollere ayrılması da söz konusu olmuştur.⁵⁰

İslam hukuk sisteminde çok önemli yeri olan örf-adetlere⁵¹ değinen Ostroumov, ekolleşme örneği olarak Orta Asya Hanefi ekolünün, aslında Kûfe ekolünden

⁴⁷ Ostroumov, *İslamovedenie: Şariat po Şkole (mazhabu) Abu Hanifi*, 112-121,109-111,124-132,133-146.

⁴⁸ Müellifin bir nevi ek bilgiler olarak sunduğu bu tarz metodu, özellikle eserin ortasından itibaren, yani 146. sayfadan 234. sayfaya kadarki aralıkta görmek mümkündür.

⁴⁹ Ostroumov, *İslamovedenie: Şariat po Şkole (mazhabu) Abu Hanifi*, 146-234.

⁵⁰ N.P.Ostroumov, *Musulmaskoe Zakonovedenie*, Taşkent: Tipografiya pri Kantselyarii Turkestanskago General-Gubernatora, 1909, 20, 59.

⁵¹ Ostroumov, *Musulmaskoe Zakonovedenie*, 80.

farklı bir yargı sistemine sahip olduğunu dile getirmiştir. Bu bağlamda, Merginânî'nin (ö.1197) "Hidâye" ve Sadrüşşehid'in (ö.1249) "Muhtasarü'l-Vikâye" eserlerinin Orta Asya yargı sisteminin temelini oluşturduğunu söylemiştir.⁵² İslam yargı sisteminin sadece Kur'ân, Sünnet, icma, kıyas delillerine dayandırıldığını iddia eden Ostroumov, aslında farkında olmaksızın fer'î delillerden kabul edilen örf-adet üzerine de, kendi eserinde geniş bir şekilde yer vermiştir. Hatta, Orta Asya fukahâsının Kûfe ekolünden farklı olarak, özellikle nassları yorumlamada örf-adete ağırlık verdiklerini dile getirmiştir.⁵³

Aynı şekilde, ehli rey olarak bilinen Kûfe ekolünün akılcılık yönünü kıyasla ilişkilendirmiştir. Hatta, devamında farazî meseleleri kıyasın devamı olarak gören Ostoroumov, aslında Kûfe ekolünün Hicaz ekolüne nazaran, İslam dininin evrensel yönünü sürekli güncellediğinin altını çizmiştir.⁵⁴ İslam yargı sisteminin temelleri şeklinde ileri sunduğu, esasında fıkıh usulündeki dört aslî delilimizi Ostroumov, sünnetin esasında İslam yargı sisteminin tarihî boyutu, icmânın ise dogmatik yönü, kıyasın da aklî yönü olduğunu söyleme şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.⁵⁵

Sonuç

Altın Orda'nın düşmesinden sonra tarih sayfalarından aktif bir şekilde yer almaya başlayan Çarlık Rusya, makalemizin giriş kısmında da değindiğimiz gibi, birkaç başarısız Avrupa girişiminin ardından, işgalin yönünü o dönemin bereketli toprakları olan Orta Asya'ya çevirmiştir. Ancak, böyle bir girişimin ön çalışmalarının yapılması kaçınılmazdı. Öncelikle bölgeyi her açıdan araştırmaya tabi tutan Çarlık Rusya, ilk etapta bölgeye sözünü ettiğimiz Ostroumov gibi bilim adamlarını yollamıştır.

Çarlık Rusya'nın adeta bölgedeki İslam medeniyetini baltalayan, gaddarlık ve acımasızlığa dayandırdığı işgal projesi, başta Ostroumov olmak üzere onun yolundan giden birçok bilim adamları tarafından eleştirilmiş, onların fikrinde gözyaşı ve kan akıtan bu politikanın yerine daha ılımlı bir siyaset takip edilmesi gerekiyordu. Bu da ona göre, önce bölge halkını kültürel açıdan yeteri kadar tanımakla, daha sonrasında bu yerli kültürü ortadan kaldırarak, yerine Rus kültürünü ikame etmekle ancak gerçekleşebilirdi. Ömrünün yaklaşık kırk yılını Orta Asya bölgesini kültürel açıdan araştırmaya adanmış Ostroumov, aslında fıkıhın dışındaki diğer alanlarda da, günümüz akademisyenleri için

⁵² Ostroumov, *Musulmaskoe Zakonovededenie*, 8.

⁵³ Ostroumov, *Musulmaskoe Zakonovededenie*, 59.

⁵⁴ Ostroumov, *Musulmaskoe Zakonovededenie*, 32-33.

⁵⁵ Ostroumov, *Musulmaskoe Zakonovededenie*, 15.

araştırılması gereken birçok eserini geride bırakmıştı. Bu eserlere, makalemizin değişik konuları altında, özellikle dipnotlar kısmında yeteri kadar değindiğimizi düşünüyorum.

İşgal sürecinde belli başlı idarî vazifeleri de üstlenen Ostroumov, bölgenin hukukî yapısını araştırırken İslam Hukuku açısından son derece önemli olan “Ebu Hanife Mezhebine Göre Şeriat” ve “Müslüman (İslam) Yargı Sistemi” adlı eserleri ortaya koymuştur. Öncelikle, müellifin “Ebu Hanife Mezhebine Göre Şeriat” adlı eserini kısaca değerlendirecek olursak, yukarıda da söylediğimiz gibi çalışmalarını Taşkent şerî mahkemesinin sicillerine dayandırmasına rağmen, aslında İslam Hukuku adına kaleme almış olduğu bu eserinde, sadece “Edebü'l-Kazâ” bölümü üzerinde durmuş, diğer konuları içerecek şekilde İslam Hukukuna bütüncül olarak yaklaşmamıştır. Bu yönüyle, eserini okuyan insanda fıkıhın sadece “Edebü'l-Kazâ” bölümünden oluştuğunu düşünebilecek şekilde, ister olumsuz ister yanlış bir izlenim bırakmaya sebep olmuştur. Bir diğer “İslam Yargı Sistemi” adlı eserine yönelik kendi fikirlerimizi söyleyecek olursak, kendisi İslam yargı sistemini fıkıh usulü ile ilişkilendirmeye çalışsa da, bu eserinde sistemi sadece Kur’ân, sünnet, icma, kıyas gibi delillere dayandırmış, açık bir şekilde ferî delillerden hiç bahsetmemiştir. Halbu ki, İslam Yargı Sistemi alanında çok çok erken tarihlerde yazılan, özellikle müstakil “Edebü'l-Kazâ” isimli çok zengin ve detaylı çalışmalar literatürü mevcuttur.

Son olarak, daha 1909 ve 1912 senelerinde bu iki eserin telif edilişi, aslında Ostroumov’un sahasıyla ilgili tecrübeli bir bilim adamı olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, yukarıda da dile getirdiğimiz gibi, her iki eserin de eksik yönlerinin olduğunu söylememiz, aslında gecikmiş bir cevap olacaktır. Ayrıca, bu araştırmamız, İslam Hukukunun sadece Hanefî mezhebinden veya sadece “Edebü'l-Kazâ” bölümünden müteşekkil olmadığını da ortaya koyacaktır.

Kaynakça

Bartold, Vasiliy Vladimiroviç, *N. P. Ostroumov, İslamovedenie*, S. Petersburg: ZVORAO, 1904.

Baymırza, Hayit, *Türkistan Rusya İle Çin Arasında*, İstanbul: OtağYayınevi, 1975.

Fayzrahmanov, L. M., “N. P. Ostroumov – Missioner i İslamoved”, *İstoriya, İzvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 4-1/2008, 146-105.

Flığın, Yu., *Moy Prosveşenniy Drug Ostroumov*, Taşkent: Vostok Svışe, 8. Baskı, 2004.

Fomenko, Anatoliy – Nosovskiy, Gleb, *İmperiya: Slavyanskoe Zavoevanie Mira – Evropa, Kitay, Yaponiya: Rus Kak Srednevekovaya Metropologiya Velikoy İmperii* Moskova: M. Astrel, 2012.

Gömeç, Sadettin, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, İstanbul: y.y., 2003.

Hasanî, Macit, *Yurt Boynidagi Kiliç Yoki İstilo*, Taşkent: Adolat, 1997.

Hayit, Baymırza, *Türkistan Devletleri Millî Mücadeleleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

Kraçkovskiy, İgnatiy Yulianoviç, *İzbrannie Soçineniya*, Moskva-Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1958, 5/132.

Ostroumov, Nikolay Petroviç, *İslamovedenie: Koran-Religiozno-Zakonadatelnıy Kodeks Musulman*, y.y., 1912.

Ostroumov, Nikolay Petroviç, *Musulmaskoe Zakonovedevedenie*, Taşkent: Tipografiya pri Kantselyarii Turkestanskago General-Gubernatora, 1909.

Ostroumov, Nikolay Petroviç, *İslamovedenie: Şariat po Şkole (mazhabu) Abu Hanifi*, Taşkent: Tipografiya pri Kantselyarii Turkestanskago General-Gubernatora, 1912.

Ostroumov, Nikolay Petroviç, *Von Kaufman – Ustroitel Turkestanskogo Kraya: Liçnie Vospominaniya N. Ostroumova (1877-1881)*, Taşkent: Tipo-Lit. F. G. Kamenskih, 1899.

Pavel, Gusterin Vyacheslavoviç, “Russkoyazıcnaya Koranistika Dosovetskogo Perioda”, *Voprosı İstorii*, 5/2015, 160-166.

Romanovskiy, M., *Notes on The Central Asian Question*, Calcuta: Office of Superintendent of Government Printing, 1870.

Saray, Mehmet, *The Russian, British, Chinese and Ottoman Rivalry in Turkestan*, Ankara: Turkish Historical Society Printing House, 2003.

Saray, Mehmet, *Rus İşgali Sürecinde Osmanlı Devleti İle Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasî Münasebetler (1775-1875)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.

Saray, Mehmet, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.

Sumarokova, O. S., “İslamskoe Verouçenie v Trudah Rossiyskih İsledovateley XIX Stoletiya”, *Uçenie Zapiski: Elektronnyıy Nauçnyıy Jurnal Kurskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 3-5/ 2015, 81-86.

Şimşir, Nahide, *Rus Devleti Tarihi*, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2010.

Trenteev, M. A., *Russia adn England in Central Asia*, Calcutta: The Department Pres, 1876.

Volkov, Vadim, “Missionerstvo i Gosudarstvenno-Religiozne Otnoşeniya v Turkestane”, *İstoriya*, 5/2009, 203-206.

Yemelinova, G. M., *Russia and Islam – A Historical Survey*, England: Palgrave Macmillan, 2002.

Yetişgin, Mehmet, “Türkistan’da Rus İşgalleri ve Bu İşgallerin Üzerine Farklı Yaklaşımlar”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/2006, 541-553.

Ziyaev, Hamid, *Türkistan’da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele*, Çev., A. Çelikbay, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007.

